

Evropa i novi svetski poredak

OLIVER POTEŽICA

U raspravi, koja je u obliku teza bila pripremljena za okrugli sto „Vojno-političke promene u Istočnoj Evropi i bezbednost Jugoslavije“, autor posmatra „prelamanje“ procesa izgradnje novog svetskog poretka na evropskom kontinentu. Pri tome, polazi od činjenice da nakon rata u Zalivu i izbijanja krize u Jugoslaviji brzo nestaje početni optimizam u izgradnji novog svetskog poretka.

Autor ukazuje da Evropa nakon drugog svetskog rata nije bila subjekat, već objekat globalnog nadmetanja. Sada je u toku proces evropskog samoodređenja i samouspostavljanja, što ima dalekosežne posledice na globalnom planu s jedne strane, i na događaje u našoj zemlji, s druge strane. No, ostaje tek da se vidi da li će Evropa postići dovoljnu političku koheziju i da li će ostvariti zajedničku politiku na planu bezbednosti da bi se suprotstavila sadašnjim različitim izazovima.

Početni i pomalo euforični optimizam zbog izgradnje novog svetskog poretka i novog evropskog sistema bezbednosti, posebno u vreme Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji (KEBS), u Parizu novembra 1990, kao da brzo nestaje nakon rata u Zalivu i događaja u Jugoslaviji. Ipak, procesi izgradnje novog svetskog poretka¹ zahtevaju gotovo dnevno praćenje i obrađivanje, posebno njihovo prelamanje na „stariom kontinentu“, pre svega radi sagledavanja sopstvenog mesta, uloge u budućnosti, kao i posledica po vojno-politički i ekonomski položaj naše zemlje. Naravno, tim složenim geostrateškim, geopolitičkim i geoekonomskim pitanjima mora se pristupati krajnje realistično, bez etiketa optimizma i pesimizma, i bez ideologizovanih samozadovoljstava ili samorazočarenja.

¹ Sintagma koju sam ranije upotrebljavao u nekim člancima za novi svetski poredak – „vrli novi svet“, po romanu britanskog pisca Oldousa Hakslija o mračnoj budućnosti ljudi – ni najmanje ne znači da se pojam i implikacije novog svetskog poretka ne moraju temeljito i izvorno proučavati. Radi se o jednoj od prekretnica ljudske istorije, što i mi sada i te kako osećamo.

Zapadni analitičari u određivanju i obrađivanju pojma *novi svetski poredak* polaze od stavova američkog predsednika Džordža Buša da će novi međunarodni odnosi (nakon hladnog rata) biti zasnovani na konsensusu i kompromisu, na zaštiti suvereniteta nacija, vladavini međunarodnog prava i mirnom rešavanju sporova. Naravno, uz sve ograde da se radi o dugoročnom procesu i da sadržinu tog pojma tek treba određivati (bez ikakvih iluzija o međunarodnoj harmoniji ili o nekoj američkoj hegemoniji). Uočava se da je ideja o novom svetskom poretku pompezno proklamovana i majstorski inaurisana, ali i da su potrebna njena suštinska i ozbiljna geostrateška promišljanja kako ne bi došlo do *novog svetskog nereda*. Američki publicista Ted Galen Carpenter naglašava da su najvažniji elementi novog svetskog poretka očuvanje međunarodne „stabilnosti“ i usmeravanje širokog pokreta u svetu za demokratiju, uz primedbu da to može izgledati kao nedosledno, pa čak i nespojivo.² U tom smislu, kraj hladnog rata doneo je selektivnu kaznu mira.

Prema mišljenju bivšeg američkog savetnika za nacionalnu bezbednost Zbignjeva Bžežinskog,³ izgradnja novog svetskog poretka se mora razmatrati u četiri ravni: (1) kroz izgradnju evropskog sistema bezbednosti, (2) kroz transformaciju Sovjetskog Saveza, (3) kroz procese vezane za Pacifički region, i (4) kroz stabilizaciju odnosa na Bliskom istoku. Polazeći i od osnovnog pitanja koje je Bžežinski izdvojio – kako će se sama Evropa odrediti (da li će to biti tzv. evropska Evropa na supranacionalnoj osnovi, sa produblјivanjem postojeće saradnje, umesto šireg učešća evropskih država, ili će to biti tzv. Evropa nacionalnih država koje blisko sarađuju) – u ovom članku ćemo se, uglavnom, ograničiti na „evropsku ravan“ stvaranja novog svetskog poretka.

Za vreme posete Pragu, septembra 1990, francuski predsednik Fransoa Miteran je izjavio da je „počela nova era za naš kontinent“. Dva meseca kasnije, na samitu KEBS-a u Parizu, lideri 34 evropske zemlje su proslavili okončanje hladnog rata i rađanje novog evropskog poretka. U poslednja dva veka, odnosno od Bečkog kongresa 1815. godine, na kojem je skicirana karta kontinenta nakon Napoleonovog

² Ted Galen Carpenter, *The New World Disorder*, „Foreign policy“, autumn 1991.

³ Zbigniew Brzezinski, *Selective global commitment*, „Foreign affairs“, autumn 1991.

izvoza francuske revolucije, Evropa po šesti put pristupa izgradnji poretka bezbednosti i otvaranju „nove ere“ za „stari kontinent“. Međutim, ne treba zanemariti činjenicu da Evropa u vreme drugog svetskog rata i hladnog rata nije bila subjekat, već objekat globalnog nadmetanja. Uz „odbacivanje“ Sovjetskog Saveza na njegove granice iz 1940. godine (pa čak i uz „bacanje rukavice“ u njegovim sopstvenim granicama), kao i uz funkcionalno i pragmatičko korišćenje ideje o transnacionalizmu, Evropa je na samitu KEBS-a u Parizu pokušala da postavi osnove za potpuno uklanjanje posledica drugog svetskog rata i blokovske konfrontacije. Pri tome se mora uzeti u obzir i činjenica da sadašnji svet nije više bipolarni, jer, kako kaže francuski publicista Tomas Šrajber, „danas postoji samo jedna supersila, odnosno Amerika, koja želi da pojača svoju prisutnost u svim oblastima i u svim delovima sveta“.

Mnogi stručnjaci za međunarodne odnose se slažu da je preraspodela globalne moći počela da se menja ubrzavanjem integracionih procesa u Evropi. Smatra se da je najznačajniji rezultat okončanja hladnog rata ujedinjenje Nemačke, što je dalje uticalo na zapadnoevropske zemlje (izuzimajući Veliku Britaniju) da usvoje mnogo ambiciozniji program ne samo ekonomske, već i političke, pa čak i vojne integracije. Već je sigurno da će taj novi globalni činilac morati još neko vreme da prolazi „trnovitom stazom“ stvaranja određene forme integracije. Na procese evropskog samoodređenja i samouspostavljanja uticaće mnogi činioci (najznačajniji je Amerika, ali ne treba zaboraviti ni Sovjetski Savez), što sve može ograničavati evropske mogućnosti za direktniji uticaj na međunarodne odnose.

Nije čudo, dakle, što se nekim analitičarima na Zapadu čini da je izgradnja nove Evrope u nekoj vrsti zastoja. I to ne samo zbog činjenice da su promene u zemljama istočne i centralne Evrope donele mnogo više problema koji se nisu očekivali, već i zbog činjenice da je postalo očigledno da su se na „zapadnoj kući otvorili različiti prozori“. Poslednji samit NATO-a u Rimu, početkom novembra 1991, potvrdio je da se u periodu posle okončanja hladnog rata glavni pregovori o osnovnim rešenjima sistema evropske bezbednosti vode de facto unutar samog Zapada, odnosno u okviru Evropske zajednice i Atlantske alijanse. Što se Evrope tiče, te razlike

su se izrazile i kroz različite konceptualne okvire stvaranja „Sjedinjenih Evropskih Država“. Prema viziji predsednika Komisije EZ Žaka Delora, Evropa će činiti „zajednicu zasnovanu na jedinstvu naroda i udruženih nacija – država sa zajedničkim (ekonomskim i političkim) ciljevima i uz dalje razvijanje evropskog identiteta“. Takva Evropa bi imala i sopstvenu odbrambenu politiku, pa bi, uz SAD, bila „drugi stub Atlantske alijanse“. Drugu viziju „nove Evrope“ upečatljivo je branila bivša britanska premijerka Margaret Tačer, koja je, kao prvo, naglasila da interesi i pozicije svake buduće evropske superdržave moraju biti u skladu s američkim. To bi bila Evropa nacija – država, otvorena za priključivanje evropskih država koje se sada nalaze izvan EZ, pre svega zemalja istočne Evrope u procesu demokratizacije. Razlike i njihove implikacije pomenuo je Zbignjev Bžežinski.

Zbog svega toga zapadnoevropski teoretičari navode da se pitanje bezbednosti Evrope ne postavlja isključivo u vojnom smislu, već mu treba pristupati multidimenzionalno. Nameće se pitanje da li bi razumevanju suštine novog evropskog poretka mogao, na primer, doprineti zaključak sa prošlogodišnjeg britansko-nemačkog omladinskog savetovanja da se novi sistem evropske bezbednosti ne može svesti samo na odbranu teritorijalnog integriteta, već se mora osigurati odbrana fundamentalnih evropskih vrednosti. Zagovornici tog pristupa smatraju da će ekonomske razlike značajno uticati na pitanja bezbednosti, da je zbog nacionalnih tenzija potreban odgovarajući sistem arbitraže, da se moraju razmotriti pitanja spoljnih pretnji, da razvoj ljudskih prava utiče na smanjivanje vojnih potencijala i slično. To, dalje, zahteva jedan celoviti sistem, koji se sastoji od više nivoa. Neki analitičari smatraju da bi prvi nivo mogao da bude KEBS sa institucionalizovanom organizacijom koja bi se bavila pitanjima nacionalnih i ljudskih prava, pitanjima bezbednosti, kao i ekonomskim, naučnim i kulturnim pitanjima. Na drugom nivou bi se odvijale aktivnosti različitih evropskih i regionalnih organizacija i institucija. Poslednji nivo činila bi unifikacija na unutrašnjopolitičkom planu, čime bi se okončao proces stvaranja sistema nove evropske bezbednosti.

Stvaranje celovitog (evropskog) prostora, oslobođenog od tenzija i konflikata, trebalo bi da bude ostvareno kroz

konvergenciju različitih političkih, ekonomskih i bezbednosnih interesa evropskih država. Pri tome se posebno moraju sagledati pitanja određivanja zapadnog bezbednosnog perimetra u Evropi i budućnosti NATO-a, odnosno uloge SAD u sistemu evropske bezbednosti. Nema sumnje da se bezbednosni perimetar Zapadne Evrope pomerio dalje, na istok kontinenta (na primer, to se može videti i kroz učešće predstavnika Slovenije i Hrvatske, oktobra 1991, na skupštini NATO-a u Španiji). Ali, ostaje tek da se vidi da li će Evropa postići dovoljnu političku koheziju i ostvariti neophodnu zajedničku bezbednosnu politiku da bi se suprotstavila regionalnim i etničkim izazovima, pri čemu se ne može isključiti ni neka vrsta evropske verzije Monroove doktrine (Amerika Amerikancima), a za to je Jugoslavija, možda, prvi ozbiljniji test. S druge strane, poslednji samit NATO-a potvrdio je „predviđanja“ američkog predsednika Buša da će zbog opasnosti od evropske nestabilnosti i nepredvidivosti američke trupe i NATO biti prisutni u Evropi još barem nekoliko decenija. Ipak, to ne umanjuje želje nekih evropskih zemalja da se napravi zajednički front nastupa na planu bezbednosti, bez obzira na to što se radi o embrionalnoj fazi. Neki zapadni stručnjaci smatraju da za Ameriku ne bi bilo politički mudro da se suprotstavi većoj evropskoj integraciji (posebno povezivanju Evropske zajednice i Zapadnoevropske unije). Navodno, već se osećaju negativne posledice nedoslednosti stavova SAD o većoj evropskoj ulozi u obezbeđivanju globalnih interesa i insistiranja da se EZ uzdrži od stvaranja mehanizma koji će određivati evropsku bezbednost. Amerikanci, naravno, uzimaju u obzir i političke postavke da će jača Evropa obuzdavati ujedinjenu Nemačku ili daleke mogućnosti približavanja Nemačke i Sovjetskog Saveza. No, oni isto tako znaju da je tzv. prirodni balans snaga najznačajniji činilac održavanja poretka, ali i njegove kontrole, pa se ne mogu isključiti ni mogućnosti stvaranja „tripolarne Evrope“ (Zapadna, Centralna i Istočna), ili značajnije korekcije državnih granica na Balkanu u procesu stvaranja više manjih i međusobno izjednačenih država, koje se neutrališu.

Američki specijalni status će biti određen unutrašnjim ograničenjima, uz stalno procenjivanje kretanja u navedenim ravnilima izgradnje novog evropskog poretka. Činjenica je da

su, kao „vođe pobednika“, Amerikanci svesni da su vojni savezi i drugi oblici učvršćivanja bezbednosti samo, kako je rekao stručnjak za globalnu bezbednost Erl Ravenal, „transmissioni kaiševi za rat“, što je rizično za sve aktere tog procesa. Događaji u poslednje dve godine očitó pokazuju da bi nakon hladnog rata mogao uslediti porast regionalnih nestabilnosti, što može dovesti, prema nekim zapadnim procenama, do izgubljene istorijske prilike, sa opasnim i nepredvidivim posledicama.⁴ Da se ne radi samo o neoimperijalističkim tendencijama, koje ponekad naglašavaju kritičari novog svetskog poretka, pokazuju i alternative o kojima često govore njegovi pobornici – podeljena i sukobljena Evropa, kaos u SSSR-u, nove podele snaga na Dalekom istoku ili produžavanje konflikta na Bliskom istoku.

Naveli smo u kratkim crtama samo neke odgovore na pitanja kroz čije će dugoročno rešavanje biti uspostavljen sistem koji će moći da ublaži pretnje globalnoj bezbednosti, ili čijim će se neresavanjem stvoriti uslovi za jačanje globalnog nereda. To samo još jednom potvrđuje dihotomije geopolitike i geoekonomije, čije su kategorije istovremeno i konstante i varijable, što treba uzimati u obzir prilikom traganja za našim mestom u sistemu evropske bezbednosti i u okviru novog svetskog poretka.

S U M M A R Y

EUROPE AND THE NEW WORLD ORDER

In a treatise which in the form of theses prepared for the round table „Military-political changes in Eastern Europe and security of Yugoslavia“ the author considers the impact of the process of building up a new world order to the European continent. He starts from the fact that after the Gulf war and the eruption of crisis in Yugoslavia quickly develops an initial optimism concerning the building up of that order.

The author points out that after the World War II Europe was not a subject but an object of a global contest. We are now witnessing a process of the

⁴ Najveća mora zapadnoevropskih zemalja je da će istočnoevropski narodi početi da napuštaju ruine sovjetske ekonomije i da će krenuti put Zapada na isti način na koji su to učinili Goti, Vandali, Mađari ili Tatari. Suočena sa nezaposlenošću od devet procenata, Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), nedavno je upozorila da bi u kraćem periodu bilo nemoguće apsorbovati tako veliki broj emigranata.

European self-determination and self-establishment, which has far-reaching ramifications on the global plane on one hand and on the events and developments in Yugoslavia on the other. It remains, however, to be seen whether Europe will attain a sufficient political cohesion and establish its common policy on the security plane in order to respond to the different present challenges.

R E S U M E

L'EUROPE ET LE NOUVEL ORDRE MONDIAL

Dans la discussion, préparée à la forme des thèses pour la table ronde „Les changements politico-militaires en Europe de l'Est et la sécurité yougoslave“, auteur développe processus de construction du nouvel ordre sur le continent européen. Il part du fait que dans la période après la guerre du Golfe et éclatement de la crise en Yougoslavie, il disparaît optimisme initial dans la construction du nouvel ordre mondial.

Auteur souligne que l'Europe après la deuxième guerre mondiale n'était pas le sujet, mais l'objet de la course globale. Maintenant, il est en cours le processus de l'autodétermination et de l'autoorganisation européenne, ce que peut avoir les conséquences à longue terme sur le plan global et implications sur le développement de la situation en Yougoslavie. Mais, il reste de voir est-ce l'Europe capable d'atteindre la cohésion politique et de réaliser la politique commune sur le plan de sécurité pour contrecarrer les événements contemporains.

Р Е З Ю М Е

ЕВРОПА И НОВЫЙ МИРОВОЙ ПОРЯДОК

В обсуждении, подготовленном в форме тезисов для круглого стола „Военно-политические изменения в Восточной Европе и безопасность Югославии“, автором освещается „переламывание“ процесса строительства нового мирового порядка на европейском материке. При этом он исходит из факта, что после войны в Заливе и вспыхивания кризиса в Югославии быстро исчезает начальный оптимизм в строительстве нового мирового порядка.

Автор указывает на то, что Европа после Второй мировой войны не была субъектом, но объектом глобального соревнования. В настоящее время идет процесс европейского самоопределения и самовосстановления, что имеет далеко идущие последствия в глобальной плане, с одной, и на события в нашей стране, с другой стороны. Но еще предстоит увидеть удастся ли Европе добиться необходимой политической сплоченности и осуществить совместную политику в плане безопасности, чтобы оказать сопротивление нынешним разнообразным вызовам.